

5

Через два тижні Моссаковський вернувся в Чайки священиком. Прокопович почав виряджати дочку в Вільшаницю. Позапрягали в вози воли й коні. На вози поклали все, що потрібно було для нового господарства. Хури рушили з двору. По обіді Онися останній раз помолилась перед батьківськими образами й з сльозами виїхала з батькового двору. Батько плакав, мати плакала, плакали наймички, прощались з Онисею. Онися на цей раз забула за те, що вона їхала на своє господарство й панство. Вона тільки знала, що їй жаль батька, матері, хати, де вона зросла, жаль садка, чайківських людей, а більше од усього жаль матері.

— Тепер, дочко, без тебе й хата стане неначе пустою, — говорила мати. — Викохай, вигляди, вирости дітей, а вони візьмуть та й порозлітаються й покинуть тебе саму на старість, як сироту, — говорила мати, плачучи.

Виїхали з двору. Мати й батько провели дітей за двір, стали на горі й довго дивились, поки вони перевозились через Рось, поки віз не сховався в зелених вербах та вільхах. А Онися доти оглядалась на гору, на матір, на батька, доки не закрили їх зелені верби.

Незабаром з'явилась і Вільшаниця. От і широка улица, де колись палало багаття; от і гребля, і ставок, і церква, й свій дім. Онися увійшла в дім, неначе кудись в гості приїхала...

Але це було на одну хвилину. Одну хвилину вона посиділа коло стола й задумалась. Втерши сльози, вона, наче птиця, стрепенулась і кинулась господарювати: порозставляла мебіль, повішала образи, привезені з дому, поховала посуд, заглянула в хижку, побігла в комору, скрізь порядкувала, розказувала молодицям, котрі їй помагали, порядкувала навіть людьми, що вносили кадовби, діжки, сипанки, солом'яники та бодню. Вона заглянула навіть до овець, до корів, до волів. І через годину вже забула за Чайки й стала господинею в домі.

Просторна світлиця незабаром була обвішана образами попід самою стелею в два рядки. Чорно помальовані дерев'яні стільці, що позоставались після покійного Моссаковського, поперемішувались з білими, привезеними од батька. Дві канапи вона закрила здоровими килимами, за дзеркало заткнула листаті букети з восковими вишнями, грушами та пташками. На образах забіліли здорові вишивані рушники. В покоях одразу стало чисто, привітно, по-господарському, але по-старосвітському. Непосидяча Онися вешталась до самого вечора по покоях, та по пекарні, та по коморах, — і ввечері вже скрізь був порядок та чистота. Моссаковський тільки дивився, як вона давала лад, та командувала, та бігала, й більше мусив слухати її слова, ніж порядкував.

— От тепер ми й в себе, вдома! — сказала Онися, сідаючи з Харитоном за вечерю в кімнаті. — Що то поробляють тепер мати? Що поробляють батько? Мабуть, і досі плачуть за мною?

— Слава богу, що ви, Онисю, не плачете, — тихо обіззався Харитін.

— Нащо ти на мене кажеш ви? Хіба ж я не твоя жінка? Адже ж чоловіки на жінок кажуть ти!

— Коли ви, Онисю, такі... розумні, такі проворні, такі падковиті до хазяйства, що й сказати не можна, — промовив отець Харитін солодким голосом.

— Голово з вухами! Хоч при людях кажи на мене ти! — сказала Онися, торкнувши його по руці.

— Нехай вже при людях... то й буду казати ви... чи то, правда, ти...

— Як тільки будеш на мене викати, то я тебе присилую тикати; буду за вуха скубти. Чуєш, чоловіче!

— Скубїть, Онисю, скубїть. Воля ваша, а все-таки якось мені ніяково тикати на вас. Може, потім звикну, присилую себе.

Але Моссаковський цілий вік свій не присилював себе говорити на свою жінку ти, й до самої

смерті говорив на неї ви, а вона на його ти.

Після вечері Онися побігла в пекарню, розпорядилась наймичками, вхопила свічку, побігла в хижку, потім побігла з наймичкою в льох. Моссаковський тільки дивився, як вона вертілась, мов муха в окропі.

Після вечері Онися одчинила здорову скриню, що стояла в кімнаті рядом з ліжком, поставила свічку на стільці й почала перебирати та складати сорочки, наволочки, простирадла, сувої полотна, привезені од матері, й ті, що понаносили приданки. Моссаковський дивився, як її тонкі руки перебирали купи полотна, милувався її довгими, гострими бровами й усе ждав, що вона от-от скінчить роботу, сяде коло його, пожартує з ним... А Онися все лічила та лічила то рушники, то сорочки, то хустки. Моссаковський почав дрімати.

— Кидайте, серце Онисю, та йдіть сядьте зо мною та трошки побалакаємо, — говорив Моссаковський до Онисі солоденьким голосом.

— Зараз, зараз, моє серденько! Ось тільки полічу твої сорочки: раз, два, три, чотири... Ти, мабуть, спати хочеш? Еге?

Онися кинула сорочки, прибігла до Моссаковського, обвила його шию руками, тричі цмокнула й знов кинулась до скрині.

— Отже мама все скуйовдила до купи. Оце мої сорочки, а це твої: п'ять, шість, сім, вісім...

І її тонкі пальці знов розбирали та складали на купу сорочки. По хаті пішов дух свіжого плаття, крохмалю. Серед нічної тиші виразно розносився Онисин голос: десять, одинадцять, дванадцять...

— Але час вже, моє серденько, спати. Кидайте, моя доле! Завтра полічите, — говорив Моссаковський.

— Лягай, чоловіче, спати, коли тебе сон зміг; лягай, серце, а я ось швидко долічу.

Онися знов кинула роботу, прибігла до чоловіка, попестила його й знов почала лічити та складати.

Моссаковський не видержав: кинувся на ліжко й заснув. І, засипаючи, він усе чув, як Онися складала та лічила: раз, два, три, чотири...

— Чи ти, Харитоне, вже спиш? — спитала Онися.

— Га! — крикнув Моссаковський крізь сон. — Вже сплю.

Вже в пізні обляги Онися замкнула скриню, вийшла в сіни подивитись, чи замкнуті двері, й погасила світло...

Серед темної ночі Моссаковський почув через сон, що в сінях щось ходить та стукає. Він силкувавсь прокинутись, але ніяк не міг. Йому снилось, що в сінях пораються злодії, що вони вже ламають двері в кімнату, от уже й двері виставили, розтрощили скриню, витягають полотна та сорочки, складають до купи та все лічать: раз, два, три, чотири...

Він бачив проти свічки страшні кудлаті та бородаті голови з страшними очима, бачив мохнаті руки, з довгими крючкватими пазурами, хотів крикнути, скочити з ліжка, але в його не було сили крикнути. Він насилу прокинувся й розплющив очі. В хаті було так поночі, що навіть не видно було вікна. По сінях і справді щось ходило, рипало дверима, увійшло в сіни, впустило поліно; в діжці захлюпала вода; хтось наливав воду в горщик. З пекарні було чути розмову. Він догадався, що наймички вже повставали.

Моссаковському здалося, що він тільки що задрімав і навіть добре не заснув. Він почав кликати Онисю.

— Онисю, чи ви спите?

В хаті було тихо, мертво. Моссаковський крикнув вдруге. В кімнаті навіть не чути було, як Онися дише.

Моссаковський полапав руками по ліжку. Онисі не було.

— Невже оце моя жінка вже встала й порастєся в пекарні? Ну, та й господиня буде з моєї жінки, — більше ніж треба!

Моссаковський повернувся на другий бік і заснув. Як він прокинувся, вже розвиднювалось: в хаті вже сіріли стіни, а перед ним стояла Онися, вмита, убрана й причесана.

— Чи ти й досі спиш, ледащо? Я встала вдосвіта, побудила й наймичок, і твоїх наймитів, вже й снідання тобі зварила.

— Ви мене, Онисіє Степанівно, таки добре налякали. Мені здалось, що в снігах пораяються злодії. Навіщо пак так рано встаєте та себе мордуєте? Й моя покійна мати так рано ставала та товклась ще вдосвіта.

— Хто рано встає, тому й бог дає. Будемо рано вставати, наживемо та надбаємо багато добра, а будемо спати до обіду, то не буде ладу в господі, — говорила Онися. — Йди лиш, хазяїне, та подивись на худобу та на коні, чи добре глядять наймити худоби, — сказала Онися Степанівна, помолившись богу.

— Зараз, зараз, Онисіє Степанівно! Ось тільки вмийсь та трохи причепурюсь.

Моссаковський пішов по загородах та по кошарах, а Онися вже й снідання поставила на стіл.

— Ну, та й рання ж птиця оця молода матушка, — говорили наймички та наймити в пекарні, — будить нас ще до півночі, — не дала вволю виспатись.

Онися Степанівна й справді не давала слугам добре виспатись. Вона й сама пізно лягала, рано вставала, й слугам не давала спати та товклась, як Марко по пеклі. День у день вона вставала вдосвіта, сідала з наймичками за гребінь прясти, напрядала більше за наймичок, ще силувала дівчат співати пісень, бо любила пісні.

— Ой трудно служити в цієї матушки! Коли б, господи, добути року, — зроду-звіку не стану на другий рік, — говорила одна наймичка до другої.

— Знаєш що, отець Харитін. Тепер настає зима. Скажи ти в церкві, щоб молодіці направи мені за пилипівку по півміткові. Ти тільки подумай: скільки молодіць, стільки буде й півмітків. Вироблю полотно та продам. От і гроші будуть.

— Може, буде дуже вже завчасу. Треба трохи подождати. Я тільки що став на парафію. Коли б часом люди не гомоніли та не спротивились.

— Оце лихо! Як не схотять, ніхто не буде силувати. Скажи, таки скажи на царських вратах в неділю, як звичайно священики говорять.

І Моссаковський після служби божої почав говорити людям проповідь; говорив просто, хоч і немудро, говорив по-українській, бо іншої мови зовсім не знав. Він говорив, щоб люди ходили до церкви, молились богу, вчили дітей молитись богу, що добрим людям бог дасть спасіння, а грішних будуть чорти мучити в пеклі огнем та розтопленою смолою.

— Хто не молитиметься богу, хто не поважатиме святої неділеньки, хто не поважатиме свого батька й неньки, той заслужив кару од бога в цім і в прийдешнім віку. Спасайтеся всі! Й ви, чоловіки, й ви, молодіці, ходіть до церкви, не пийте багацько горілки, моліться богу. А ви, жіночки, божі бджілочки, працюйте для неба, працюйте й для того, що на цім світі треба. Напрядіть моїй матушці по півміточку, бо вона молода й до роботи ще не звикла та й не дуже зугарна. Настане, пилипівочка, то не гуляйте, молітеся, та й в скриню добре дбайте, — амінь! — так закінчив свою проповідь Моссаковський.

— А це вчора приблудилась до моєї левади чиясь чорна корова! Панове громадо, розпитайте та й мені звістку дайте! — прикинув отець Харитін, зачиняючи царські врата.

Молодіці осміхнулись і розмовляли, виходячи з церкви: "Ну, цей батюшка не те, що Балабуха. Вміє сказати, ще й приказати; напрядімо-таки молодій матушці по півмітку!"

І другого дня молодіці поприходили до Онисі Степанівни й розібрали все прядиво, всі повісма конопель та льону, скільки їх лежало на підрях в коморі.

— Знаєш що, панотче! Чи не накинути б тобі більшу плату за треби? — говорила Онисія Степанівна. — Тобі дають шаги, як старцеві, — все гривні, та гривні, та злоті. З п'ятаків та гривень не забагатіємо. Треба правити та вимагати більше.

— Не можна, серце. В чому, в чому, а в цьому вас не послухаю. Народ розгнівається на мене, бо він панщаний, платить подушне. В людей й так обмаль грошей. Усі на мене нарікатимуть та гриматимуть, — говорив несміливо Моссаковський.

— Вже як хоч, а грошей у нас мало. Як змолоду не складемо, то на старість нічого сподіватись. Накинь ще по гривні хоч на вінчанні.

— Не можна, — боюсь бога: люди вбогі. Як платили, так нехай і платять по старому звичаю. Як сусіди накинуть, то я накину, а мені починати не годиться. Мене громада обібрала на парафію. Як у чому буде недостача, піду по селі льнувати.

— Овва! Я цього не хочу. Я не люблю циганити, як наші баби та прабаби циганили по селі з торбами.

— Та й мені не приходиться дратувати людей, — сказав Моссаковський. — Вони ж мене й на парафію одібрали, й Балабухи не пустили, й перед владикою за мене встоювали.

Онисія Степанівна замовкла й прикусила язика.

Настало маленьке свято, коли навіть в церкві служби не було.

— Панотче, дзвони до церкви! — говорила Онисія.

— А навіщо? Сьогодні мале свято.

— А на те, що все-таки якась копійка перепаде.

— Да бог з ним, Онисіє Степанівно. Невже за п'ятака треба ворушити дзвони.

— Але ж бо дзвони! Хіба ж пак п'ятак не гроші? З п'ятаків будуть рублі! Дзвони-бо, дзвони, — не лінуйся! Бачиш, як я бігаю по господарстві.

— Добре вам бігати, коли в вас ноги проворні та прудкі.

Моссаковський послав сторожа з ключами й звелів дзвонити.

Він приніс з церкви тільки одного п'ятака. Онисія Степанівна сховала його в скриню.

— Який же ти, панотче, не ласий на гроші. Поживеш, — побачиш, як стануть у пригоді гроші.

Минула осінь. Роботи в господарстві стало менше. Онисія Степанівна була б рада бігати, та не було коло чого, бо господарство було нове, а мати понавозила для неї всього, чого тільки треба було в господарстві. По обіді отець Харитін любив полежати й навіть книжку почитати. Онисія Степанівна все вертілась в пекарні, і його брала нудьга, коли він сам зоставався в покоях.

— Онисіє Степанівно, беріть лишень плести панчоуху, та сідайте коло мене, та побалакайте зо мною; а коли не хочете балакати, то я вам святу книжку прочитаю, — говорив отець Харитін, лежачи на гарячій лежанці в кімнаті.

— А що ж ти мені будеш читати? — питала Онисія Степанівна.

— Та хоч за царя Ірода або про святу Варвару.

— Цур йому, тому Іродові! Прочитай мені краще про святу Варвару.

Онисія Степанівна взяла панчоуху й сіла на стільці коло лежанки. Отець Харитін розгорнув здорову книжку й, лежачи догори лицем, поставивши її на своєму животі, почав читати про святу Варвару. Онисія Степанівна сиділа й слухала. Її тонкі пальці з дротами тільки мигали.

Онисія Степанівна слухала вухами, але її думка літала і в пекарні, й в хижці, й в коморі, заглядала на піч і під піч, і в діжу, і в ночви.

— Потривай трошки! Треба заглянути в піч, чи випікся хліб, — говорила Онисія Степанівна й з тими словами схоплювалась з місця, бігла в пекарню й заглядала в піч. Отець Харитін назначав нігтем, доки прочитав, і дивився через книжку в вікно. Онисія Степанівна влітала, як вихор, і знов сідала на стільці.

— Ну, та як далі? Що звелів батько збудувати для святої Варвари?

Отець Харитін знов починав читати тихим, рівним голосом, а думка Онисина знов одривалась од книжки й шугала по дворі, коло кошар, коло загороди, коло гусей та курей.

— Ой пожди на годиночку! Адже, мабуть, дівчата й досі не виносили кабанові їсти.

Онисія Степанівна знов зірвалась з стільця, як метіль, побігла в пекарню, крикнула на дівчат і знов опинилась на стільці.

Отець Харитін позіхнув і знов почав читати. Онисія вже зовсім не слухала, а свою думу думала.

— А що пак твої наймити будуть завтра робити? — несподівано перебила Онисія читця.

Отець Харитін витріщив на неї очі.

— Але ви мені перебиваєте читати, — сказав він.

— Та я, бач, тільки спитала, — так набігло на думку: чи наймити гній вивозитимуть, чи повезуть мливо до млина; в нас вже житнього борошна обмаль; вже на сході й пшеничне борошно.

— Як ви скажете, так і буде. До вас треба йти розуму позичати, — говорив отець Харитін, держачи палець серед стрічки.

— Нехай везуть до млина. Гній можна й навіпісля вивезти.

Отець Харитін знов починав читати, але Онисія Степанівна вже давно погубила кінці й нічого не розуміла.

— Та хто то був Діоскор? Варварин чоловік чи брат? — спитала вона.

— Батько Варварин. Ви, Онисіє Степанівно, не дуже добре слухаєте. Еге?

— Ну, ну, читай! Тепер вже все розумію.

Отець Харитін читав, але Онисія Степанівна так перемішала Діоскора й Ігемона з наймитами та ігуменами, а Варвару з наймичками, що вже нічогосінько не розуміла.

— Знаєш що, отець Харитін, — знов перебила Онисія Степанівна, — ти береш до свого чоловічого діла моїх наймичок тоді, як і мені їх треба.

— Я думав, що ви питаєте за святу Варвару.

— В мене вже все повипадало з голови, що ти читав.

От і вчора забрав до току наймичок, а я хотіла плаття прати. Як тобі треба наймичок, то ти звечора в мене спитай. — Але ж, Онисіє Степанівно, і ви берете до своєї роботи моїх наймитів, коли мені їх треба, — несміливо обізвався отець Харитін.

— Знаєш що, панотче: поділимось слугами! Ти верховодь над своїми наймитами, а я над наймичками; а як тобі треба буде наймичок, ти спитай в мене, а я тебе питатиму, як мені треба буде наймитів.

— Добре, Онисіє Степанівно, добре! Що ви скажете, то все виходить гаразд. От слухайте ж, а я далі читатиму!

Отець Харитін знов прийняв нігтя й почав читати, але Онисія Степанівна вже зовсім не слухала. Отець Харитін примітив те й спитав:

— Чи ви слухаєте?

— Та слухаю, слухаю. Не питай мене та читай далі.

— Коли ви щось думаєте, — сказав отець Харитін, придивляючись до розумного лица своєї жінки.

— Читай-бо, читай! Я думаю й слухаю разом.

— А як звали Варвариного батька?

— А хіба ж ти читав про батька?

— Авжеж читав, тільки ви не слухали.

— А правда, правда! То був якийсь ігумен.

— Який там ігумен! Діоскор — так звали Варвариного батька.

— Та хто ж такий був ігумен? Чи який Варварин родич, чи що? — спитала вона.

— Не ігумен-бо, а Ігемон! Це той, що мучив святу Варвару.

— Ото проклятий! В якому ж монастирі він був ігемоном? І чого ж то ченці мучили святу Варвару?

— Які там ченці! Ігемон — то так звався губернатор, чи становий би то по-нашому, чи що; от так, як в Богуславі отой становий, що в Чайках намальований у пеклі.

— О! Коли так, то там їм і місце. Я цього не знала, що вони, прокляті, мучили святих: якби була знала, то дала б мірку проса маляреві, щоб намалював їх у пеклі. Ну, ну. читай далі.

Отець Харитін читав, а Онисія Степанівна знов своє думала.

— Чи ти знаєш, панотче, що в нас картоплі мало? — несподівано перебивала його Онисія Степанівна.

— Але які ж бо ви! Вам усе в голові той господарський клопіт. Чи ви хочете зразу забагатіти, чи що?

— А чом би пак і не забагатіти? Добре вам, панотцям, коли ви й до смерті будете мати шматок хліба. "Піп — золотий сніп", — кажуть у приказці. А що я робитиму, як ти вмреш, а я зостанусь удовою, та ще з дітьми? Де я тоді дінусь без грошей? Хоч з мосту та в воду.

— Далеко ви заглядаєте наперед. Ми тільки що побрались, а ви вже заглянули на самісінький кінець.

— О, я заглядаю й на кінець, і на всі боки оглядаюсь. Опоряди лишень трохи свою церкву, бо як часом загляне митрополит, то буде тобі лихо.

— Оце ви правду кажете. Треба й церкву опорядити та привезти з Богуслава маляра, щоб помалював церкву всередині й написував образи такі, як в чайківській церкві.

— Та щоб мені Балабуха був в пеклі на самім дні. Чуєш?

— Добре, добре. Даси маляреві мішок борошна, то він і намалює Балабуху, але коли б часом з цього чого не вийшло.

Отець Харитін зібрав громаду й порадився з нею, щоб помалювати всередині церкву та постановити нові образи. Громада згодилась. Титар виклопотав дозвіл і згодив маляра, щоб він вималював церкву й написав таку саму "Неопалиму купину" й страшний суд, як у Чайках, навіть намалював в пеклі богуславського станового й канівського столоначальника.

Раз Онисія Степанівна поїхала в Богуслав на ярмарок і вернулась додому з недоброю звісткою.

— Чи ти знаєш, панотче, яку я страшну звістку привезла з Богуслава?.. А ми собі тут сидимо, хліб жуємо й нічого не знаємо!

— Що ж там таке трапилось? Не лякайте-бо мене, бо я й без того вдався собі полохливий, — сказав отець Харитін і справді переляканий тривожним видом своєї жінки.

— Де вже не лякати, коли я й сама злякалась.

— Та що ж там таке? Чи Богуслав згорів, чи, може...

— Якби згорів, то мені про те було б байдуже. Балабуха став в Богуславі священиком, та ще й благочинним на нашу часть!

— Невже? — крикнув як опечений отець Харитін і схопився з місця.

— Став благочинним. Вже перевізся з жінкою, з усім кублом і, кажуть, швидко буде об'їжджати парафії.

— То це він і до нас приїде?

— Авжеж, приїде; вже він нас не мине!

— Ну, то викручуйтесь же, Онисіє Степанівно, коли давали йому гарбуза.

— Що мені благочинний! Куди ж пак: велике цабе! На мені не попівська ряса, а плахта. З мене чина не здіймуть. На тобі це все окошиться, от що! Тепер ти, панотче, викручуйся, бо він тобі пригадає й мене, й вільшаницьку парафію, й вільшаницьку громаду. Він, мабуть, думає, що не

громада вигнала його з Вільшаниці, а ти.

— От тобі й на! Оце лишечко! Що ж тепер мені робити? Та він же мене з'їсть без солі!

— Бідкайся не бідкайся, то вже тим нічого не можеш.

— Що ж ви мені порадите робити? Він же до нас приїде.

— Нехай їде! Я його почастую так, що голодний додому поїде, — сказала Онисія Степанівна.

— Так не можна, Онисіє Степанівно. Давайте поради! В вас же розуму добра макітра. Що мені чинити?

— Про мене, йди з ним на мир, коли вже таке діло скоїлось. А я йому й очей не покажу.

— Де вже вам йому очі показувати! Це все лихо, либонь, одному мені прийдеться одбувати.

— Пошли йому передніше будлі-якого хабара, то він одразу стане прихильніший. Але чого йому послати з нашого молодого господарства? Пашні шкода, товару шкода, птиці шкода...

— Всього шкода, тільки мене не шкода, — сказав, скривившись, отець Харитін.

— Конопель у нас мало, бо молодіці попряли; льону зовсім мало; гуси позакидала в кучу годувати к різдву.

— Онисіє Степанівно! Пошлім благочинній дві годовані гуски. За дві гуски вона повинна б стати прихильною до нас.

— Авжеж! Дві гуски, та ще й годовані! Я й сама з'їм; буду пак годувати твою благочинну годованими гусьми! Знаєш що? Наш титар, либонь, гарний гончар; нехай він одвезе хуру своїх горшків, — і кози будуть ситі, й сіно ціле.

— Та й розумні ж ви, Онисіє Степанівно! Йй-богу, добра ваша річ. Адже ж над титарями благочинний дійсно так само начальник, як і над нами. Треба послати за титарем.

Отець Харитін послав за титарем й звелів йому набрати віз горшків, мисок, макітер і всякого гончарського посуду та одвезти на гостинець новому благочинному, щоб був ласкавіший до вільшаницької парафії.

— Але, Онисіє Степанівно, треба й од себе прикинути щось, — говорив отець Харитін до жінки.

— Од мене прикинь дулю отцю благочинному, а другу госпожі благочинній, — сказала Онисія Степанівна.

Отець Харитін тільки носом покрутив й боявся більше зачіпати її.

— Та не забудьте, старосто, покласти на віз зо два поросятники, — наша благочинна дуже любить поросятину, — та ще покладіть з самого верху, щоб було видно, — сказала Онисія Степанівна до старости.

В неділю по обіді староста набрав повний віз горшків, поклав зверху два поросятники й поїхав в Богуслав. Богуслав був в той час повітовим містом.

Балабушина оселя була на горі коло возвоза, край самого міста. Містечко розстелялось наниз попід город й спускалось до самої Росі, де край берега зеленів вишник та високі верби. Внизу шуміла Рось, обставлена по обидва боки скелями та купами каміння. Подекуди між скелистими невеличкими острівцями проривалась вода, шуміла й булькотіла, неначе хто лив її з тиков та пляшок. На горі сіріли жидівські хати й крамниці, то криті бляхою, то черепицею, то соломою. За Россю на низині зеленіли левади, то сіріли скелі, виступаючи з-під землі високого берега до самого монастиря на крутій горі.

Титар в'їхав у двір до благочинного. Воріт зовсім не було. По дворі никали захуджені жидівські кози й смикали стріхи невисоких обідраних повіток. На покрівлі дома чорніли дірки, стриміли розкудлані кулики, підняті вітром. Титар глянув на оселю й тільки губами цмокнув.

"Тут моїм горшкам будуть раді; поганий господар з нашого благочинного", — подумав титар, спинивши воли коло ганку.

Титар познімав з воза горшки, миски, макітри, ринки, глечики та покритишки й порозставляв

той крам кругом ганку. Полив'яні миски блищали на осінньому сонці; горшки чорніли, а довгі присадкуваті поросятники неначе полягали на сходах коло самого порога. Титар пішов у покої до благочинного.

Балабуха зовсім перебрався на своє господарство, але дуже помилився, сподіваючись приданого од тестя. Не поміг і сват отець Мельхиседек, не допомгла й язиката сваха Марта. Тесть дав йому сливе четверту частку того що обіцяв; він не дав навіть Балабусі тієї баби, що обіцяв, — натомість дав йому парубка Прокопа, в котрого були не всі вдома.

Балабуха тільки що пообідав пізенько, по-міському звичаю, й лежав в світлиці на канапі. Олеся, убрана в новеньку сукню, сиділа коло його в ногах, награвала на гітарі якийсь романс. В покоях було по-міському, з претензією на панство. Непомальований поміст був вишаруваний піском і чисто вимитий. Коло вікон висіли портрети Кутузова та інші й дві нові картини, куплені в Києві на контрактах: на одній — панна з голими плічми держала на руках kota, на другій картині — панна з заслоненими плічми, але з голими руками держала на пальці канарейку й годувала її з своїх червоних уст. На вікнах стояли вазони герані.

Титар рипнув дверима й подався несміливо назад. Балабуха схопився з канапи. Олеся перестала грати.

— А що ти скажеш, чоловіче? — спитав Балабуха.

— Приїхав до вашої милості з гостинцем од вільшаницького батюшки.

— З яким гостинцем? — спитав Балабуха.

— Привіз посуду на господарство. Чи звелите куди перенести? — спитав титар, скося поглядаючи на простоволосу жінку благочинного.

Балабуха вийшов на ганок. За ним вийшла й благочинна. Посуд займав трохи не третину маленького двора. Олеся осміхнулась, глянувши на Балабуху.

— Піддобрюються, бояться тебе, — зашепотіла Олеся до Балабухи.

— Добрі горшки в вас в Вільшаниці, — сказав Балабуха, кинувши очима по горшках.

— А це що таке? — спитала благочинна, торкаючи кінчиком черевика поросятники.

— Це, вибачайте, госпоже, поросятники, щоб смажити цілі поросята чи ік великодню, чи й так на свою обихідку.

Благочинна ще ласкавіше осміхнулась.

— Це матушка прислали таки доконечне вам, — додав староста.

Олеся облизалась, наче почула смалятину од поросяти, котрою наче повіяло од здорових поросятників.

Балабуха звелів винести титареві за всі горшки чарку горілки, та й то маленьку, й дав закусити шматок чорного хліба.

— Кланяйся ж батюшці й матушці та скажи, щоб приїхали до нас в гості. Та не забудь подякувати за горшки, — крикнув Балабуха до титаря, котрий налагодивсь виїжджати з двору, держачи під пахвою шапку.

Вибігла горбата Килина, вибіг Прокіп і кинулись переносити горшки на горище.

— Моссаковські йдуть на мир, — сказав Балабуха.

— Добре роблять, що йдуть — нам горшків треба; Килина товче їх так, що не настачиш од ярмарку до ярмарку.

— Що ж, старосто, казав благочинний? — питав отець Харитін та Онисія.

— Дякували й просили, щоб приїхали до його в гості, — сказав староста.

— А благочинну бачив? — спитала Онисія Степанівна.

— Бачив: вибачайте, волоссям світить, — простоволоса ходить, неначе дівка.

В той час Балабуха з жінкою, надивившись на горшки, пішли в кімнату й полягали спати. Виспавшись добре, Балабуха достав якогось "святого отця" й почав, лежачи, уважливо читати.

Олеся сиділа й слухала.

— Господи, яка нудьга! От і ніякий гость не приїде, — промовила Олеся, позіхаючи.

Вона достала гітару й почала грати. Балабуха так закопався в книжку, що навіть не чув музики.

— Кидай книжку та слухай, як я граю, — сказала Олеся.

— Грай, грай! Я слухаю, — обізвася Балабуха, не одводячи очей од книжки.

— Як же то ти разом і слухаєш і читаєш? Може, тобі заспівати?

— Співай, співай, серце, — я слухаю.

Олеся переспівала однієї пісні, а Балабуха все читав і не чув з тієї пісні ні одного словечка.

— Чи ти мене слухаєш? — спитала Олеся, дивлячись на чоловікові насуплені брови.

— Слухаю; співай далі!

— Ну, заспівай ще ти, — я буду пригравати.

— Грай, грай! Я слухаю.

— Та ти навіть не чув, що я сказала.

— Ти краще послухай, а я тобі прочитаю "Краткий Летописец" за Україну та гетьмана

Богдана Хмельницького.

— Що ж то таке Україна? Чи посесія яка, чи що? Хто ж то Богдан Хмельницький?

— Україна — це весь край, де тільки живе наш народ. Богдан одвоював Україну од Польщі й оддав цареві Олексієві. Ти, бачу, нічого цього не тямиш.

— На, краще, прочитай мені оцю "Волшебницу Рагі-Муїну й принца Ібрагіма", — сказала Олеся, тикаючи Балабусі в руки давній роман в шкурятяних палятурках.

— Дай вже, дай, — я тобі прочитаю й твою "Волшебницу".

Балабуха почав читати, як волшебниця повела Ібрагіма в глибоку печеру, викликала якогось страшного духа й почала високим стилем верзти нісенітницю. Він читав, читав та й плюнув.

— Одчепись, Олесю, з своїми волшебницями!

Балабуха знов взяв в руки товстий "Феатрон, или Позор исторический". В цього "спудея" старої Києво-Могилянської академії було багато книжок, більше, ніж в деяких теперішніх наших сільських батюшок на Україні: він був ліпший чоловік не тільки для свого часу, хоч і не падкував коло хазяйства. Олеся видерла з його рук книжку й закинула на шафу.

— Потривай же, я ось швиргону туди й твою Рагі-Муїну з царевичем Ібрагімом!

І він справді швиргнув книжку на грубу, аж листки на повітрі зашелестіли й палятурки захурчали.

— От так! Що ж ми тепер робитимемо, коли книжки позакидали? — сказала Олеся.

— Танцюй, а я буду дивитись, — сказав Балабуха.

— Якби ж ти пак грав! — сказала Олеся, надувши губи.

— Знаєш що, Олесю? Піди в пекарню й розпорядись, щоб Килина зварила чого або спекла на вечерю, бо я вже їсти хочу.

— Піди краще ти, бо я ненавиджу ту пекарню.

— Піди-бо! Ти ж в мене господиня, чи що.

— Не піду. Я до того не звикла в батька. Коли б нам знайти доброго кухаря: я ненавиджу те смажіння, та печіння, та топління, та варіння, та ще й що божого дня! Я не маю до цього потягу.

— Еге! На кухаря треба багато грошей. Піди-бо, піди!

Олеся одчинила двері в сіни, гукнула на Килину, звеліла їй взяти в жида м'яса й спекти на вечерю печеню, — одначе в пекарню все-таки не пішла.

Настав довгий вечір. Олеся не втерпіла, достала з груби свою "Волшебницу" й почала голосно читати. Балабуха не слухав і позіхав.

Килина поставила на стіл печеню й солоні огірки. Олеся покуштувала м'яса: м'ясо було

засушене, як сухар.

— Пхе, яке паскудство! Можна зуби поламати, — сказала Олеся, одсовуючи тарілку, — це якась жорства, а не печеня. — Вона одрізала огірка; огірок був несолоний, дуже кислий, без усякого смаку.

— Пхе, який паскудний огірок! Я зроду таких поганих огірків не їла.

— Як не їла, то тепер мусиш їсти; яких насолила, такі й споживай! Ти не хазяйновита й нестатковита людина, — сказав Балабуха, перетираючи в зубах суху печеню, що аж тріщала, неначе він жував у роті пісок та жорству.

— Господи, яка нудьга. Й гость тобі ніякий не приїде. Коли б хоч який жид прийшов з містечка, все б таки було з ким побалакати.

Олеся пішла ходити по світлиці. Балабуха курих люльку з довгим цибуком і мовчав; викурих одну, закурих другу, потім третю. Дим ворухив Олесині нерви, фантазія грала... Для неї тісно стало в світлиці, в цілому домі; її думки кудись рвались, як птиці, хотіли летіти, крутились під небом, під хмарами, та не знали, де сісти, де спинитись. Балабуха дивився з кімнати, як вона задерла голову, зачочувала під лоб очі, неначе на стелі якусь книжку читала.

— Знаєш що, панотче! В мене нема доброї сукні; треба мені справити шовкову сукню на виїзди в гості. В нас у Богуславі є порядне товариство, — треба йому показати, що я госпожа благочинна.

— То й справ: біжи в крамниці та набери собі шовку чи там чого хочеш, — говорив Балабуха, смакуючи люльку з довгим цибуком.

На другий день після раннього обіду Балабуха поїхав оглядати свою благочинію й передніше за все завернув в Вільшаницю до Моссаковського: може, на його зробили приємне враження вільшаницькі горшки. Балабуха підїхав під ганок. Моссаковський виглянув у вікно й вибіг надвір зустрічати благочинного; панотці привітались привітно й поцілувались. Балабуха був звичайний, але держав себе холоденько й дуже поважно й більше розпитував за церкву, за парафію, ніж про давні свої стосунки з Моссаковським. Моссаковський був ласкавим, кланявся, але не дуже щиро, а більше підлесливо, як кланяється нижчий вищому. В кімнаті за дверима притаїлась Онися як мертва. Вона прислухалась до розмови, і її взяла велика хіть подивитись на Балабуху. Вийти до його вона нізащо в світі не думала. Як ласочка, вона стала на стілець і заглянула в світлицю через дірку над дверима, де на одвірку стояв рядок проскур. Вона зирнула цікавими очима й побачила, що Балабуха був з короткою густою чорною бородою, з короткими чорними кучерями кругом голови. Чорні вуса та борода заслонили його негарні губи, й він став тепер багато кращий.

Моссаковський взяв ключі з кілочка й повів благочинного до церкви. Балабуха оглядів церкву й ризницю й похвалив і обмальовку церкви, й нові образи, й ризницю. Отець Харитін скося поглядав на страшний суд, на купи чортів, але Балабуха на чортів навіть не глянув.

Тим часом Онися наготувала на столі полудень і поставила пляшки. Батюшки, вертаючись з церкви, зайшли подивитись на нове господарство. Оселя була добре опоряджена. Громада обгородила город і двір, повшивала заново повітки й загороду, клуню й комору, поставила кругом загороду загату з острішками; скрізь було просто, по-господарській.

— Отже ваша громада вас любить, і знать, що дбає на вас, як на саму себе, — сказав Балабуха, — а наші богуславці про мене, здається, й вухом не ведуть. В мене не тільки все стоїть не повшиване, обідране, — в мене навіть воріт не поставили, так і стоять поламані.

Моссаковський з задоволеною міною осміхнувся одним боком рота й попросив Балабуху в покої на полудень.

Сівши за полудень, Балабуха згадав свою Олесю; його потягло додому; він неначе бачив її веселий вид за столом поруч з собою й чув її голос. В кімнаті ледве почувся задержаний голос Онисії Степанівни. Балабуха притих і ніби замер... Той голос був такий знайомий. Йому дуже

заманулось хоч глянути на Онисю, подивитись на її гострі тонкі брови та на блискучі очі. Він не втерпів і спитав Моссаковського:

— Чи здорова Онисія Степанівна?

— Спасибі вам! Трохи нездужає чогось, — десь, мабуть, застудилась, та вже таки давненько кашля, — одказав Моссаковський.

— Шкода! — тихо промовив Балабуха, а його думка знов полетіла додому; знов він ніби углядів перед собою свіжий Олесин вид.

Балабуха швиденько закусив і звелів подавати воза; він думав заїхати ще в одно село, але передумав і звелів погоничеві вертатись додому.

Поки Балабуха доїхав до Богуслава, надворі зовсім смеркло. З пекарні через двоє вікон лився на темний двір ясний світ; через вікно було видно полум'я в печі, горшки, поприставлювані до жару, й навіть поросятник з поросям, що задерло вгору чотири чорні ніжки й гостре рило. Килина, запнута білим рушником замість хвартуха, поралася коло печі. З світлиці через нещільно причинені віконниці просмикувались довгі смуги світу й падали на тин.

"Чого це світиться в світлиці? Певно, приїхали гості", — подумав Балабуха й одчинив тихенько двері.

З світлиці полився ясний світ, а з світом — густий дим од тютюну. В хаті висіли хмари диму, неначе стояв густий туман. На канапі сиділа Олеся з гітарою на колінах, а поруч з нею сидів близенько Сигізмунд Бонковський, з довгим цибуком в роті. Балабуха вглядів їх, як через густий туман, і тільки примітив свіже лице Олесі, неначе рожу, покриту газовою матерією, та велику кучеряву голову Бонковського. Балабуха не примітив, що одна рука Бонковського обгортала Олесин стан.

— Хто там? — крикнув Бонковський, придивляючись через хмари диму.

— Свої! — загув басом Балабуха, вступаючи в світлицю. Олеся не ворухнулась і тільки поклатла гітару на канапу. Бонковський встав і кинувся назустріч Балабусі.

— Як ся маєте, шановний, вельможний панотче? — крикнув Бонковський, обнімаючи й цілуючи Балабуху тричі в уста.

Балабуха байдужно, аж сердито привітався до Бонковського й, не привітавшись до Олесі, пішов до кімнати роздягатись.

Після виїзду Балабухи Олеся пішла гуляти в місто, вгляділа там старого знайомого, пана Бонковського, й запросила його до себе на вечір. Вона думала, що її чоловік не так швидко вернеться додому з своєї благочинії...

Балабуха скинув з себе дорожню одежу, ввійшов у світлицю, набив люльку тютюном, запалив і сів на стільці. Він скося поглянув на Олесю; Олеся почервоніла, як маківка. Всі троє курили й мовчали.

В Бонковського була думка встати й розпрощатись, але він чув, як кувікало під ножом порося, й надумавсь таки зостатись на вечерю, бо йому хотілось їсти. Він весело, ні кришки не замішавшись, почав розмову.

— Як же вам, отець благочинний, їздилося? Чи далеко були? — спитав Бонковський сміливо.

— Недалеко, — в Вільшаниці, — обіззався Балабуха та й знов взяв у губи цибуку і потягнув з його так, що в люльці зашкварчало, як у ринці, а поверх люльки схопилось полум'я.

— О, я знаю Вільшаницю й не раз там бував у покійного старого батюшки. Що за добра привітна душа був небіжчик, царство йому небесне! Який щирий, який привітний, який господар! Такого трудно знайти між людьми! — розпустив мову пан Бонковський, щоб поти загаяти час, поки спечеться порося.

— Добрий був чоловік, — знехотя обіззався Балабуха й знов спересердя потяг люльку так, що огонь знов запалахкотів.

— Чи бачив же Онисію Степанівну? — спитала Олеся дрижачим голосом.

— Ні,— коротко одрубав Балабуха.

Знов усі троє замовкли, і тільки в світлиці було чути, як тріщав тютюн в люльках, як цибуки гарчали, ніби лихі собаки, а дим хмарами піднімався під стелю.

— Я знав Онисію Степанівну ще панною. Ото була цяця! Ну, та й цяця, — як крашанка! як писанка! як золото! — почав вихвалити Бонковський.

— Шкода тільки, що в плахті ходила. Мабуть, тепер завертілась в намітку, мов сільська баба. Не люблю я тих наміток та плахот, не уподобні вони мені, — обізвалась Олеся.

— Часом ті намітки та плахти бувають луччі од суконь, — обізвася трохи грубенько Балабуха.

"Вже сердься не сердься, а поросяти таки діждусь", — подумав Бонковський і знов розпочав історію за Онисиною батька, за вільшаницькі ліси та облави на вловах в лісах, перебрав панів та економів, а далі переїхав у Хохітву й почав розказувати за Терлецьких, з Хохітви переїхав у Стеблів, зачепивши по дорозі отця Мельхиседека, сміявся з його жінки Марти, так що Олеся реготалась, доки Килина й справді не застелила стола й не подала поросяти.

Олеся попросила гостя за стіл. В поросяти вуха, ніжки й навіть шкура — все погоріло на вугілля. Але Бонковський уклав у копи півпоросяти, аж суха шкура лущала в його в зубах.

— Як чудово ви вмієте готувати! Яка з вас, Олександро Петровно, господиня! — хвалив Бонковський, уплітаючи порося.

— Пхе! — сказала Олеся, покуштувавши сухої ніжки. — Килина не догляділа й пересмажила й попсувала. Треба шукати кухаря!

— Я вам порекомендую; од нашого дідича одходить кухар; коли хочете, я скажу йому, щоб він до вас прийшов. Там, як що зготує, то тільки пальчики оближеш, — говорив він, уплітаючи печену курку після поросятини.

Балабуха тільки блиснув на Бонковського сердитими очима й мовчав.

Повечерявши, Бонковський без церемонії вхопив шапку, попрощався й поїхав додому. Килина поприбирала з стола. Балабуха смоктав люльку й мовчав; Олеся й собі мовчала.

— Ти на мене чогось сердишся? — спитала Олеся, поклавши чоловікові руку на плече.

Балабуха мовчав і дивився на стіну.

— Може, ти думаєш, що я зумисне запросила до себе Бонковського; я його й не думала запрошувати: був на базарі й заїхав, та й годі!

Балабуха тяг люльку й мовчав.

— Чого це ти мовчиш? Чи ти сердишся на мене, чи ні? — питала Олеся. Балабуха мовчав і курив.

— Слухай-бо! Ти сердишся на мене? Еге? — спитала Олеся й легко вдарила Балабуху по плечі. — Та покинь-бо оту люльку та говори зо мною.

Олеся хотіла вирвати з його рук люльку. Балабуха не пустив з рук цибука й легко одвів набік її руку.

— Ото не люблю, як чоловік мовчить. Говори що-небудь! Чи хвали мене, чи гудь, але говори!

Балабуха мовчав і мовчки знов набив тютюну в люльку.

— Та й запекла ж ти людина! Ти креміль, а не чоловік. Я б з креміння добула слова. Кидай люльку та говори зо мною!

Олеся смикнула з його рук люльку так, що іскри посипались додолу. Балабуха встав і мовчки вийшов у двір, не надівши навіть шапки.

Ніч була темна. Небо чорніло, як чорне сукно, а по йому блищали зорі, ніби золоті краплі. Був легкий осінній мороз.

Богуслав ніби вимер. Ні в одній хаті не світився огонь; ніде не було чути ні найменшого гуку;

тільки вода шуміла по камінні однотонним шумом.

Балабуха вийшов за двір і пішов шляхом наниз, над Рось. Шум води ставав чутніший. Було чуть, як серед шуму вода булькотить, ллється, хлюпає по камінні. Перед очима в Балабухи стояли, як намальовані, дві свіжі фізіономії, одна коло другої серед хмари густого диму, обидві веселі, рум'яні. В шумі води він неначе чув їх веселу розмову та регіт.

От хвиля вдарилась разом об камінь і неначе крикнула, і йому почулось, що задзвенів акорд на гітарі й замер... Балабуха стояв в темряві, а вогонь в люльці спахував, як огняне око, й знов погасав. Якесь недобре почування заворушилось в його серці й не давало серцю втихомиритись. Балабуха тихо вернувся до хати і, не промовивши й слова до жінки, розібрався й ліг спати.

На другий день Олеся прокинулася і весело защебетала до чоловіка. Він мовчав. Мовчки він убрався, помолвився й сів до чаю.

— Чи ти й досі на мене сердишся? — спитала Олеся.

Балабуха пив чай і словом не обізвався до неї.

— Та ну-бо, не вигадуй чорт зна чого! Чи ти граєш в якоїсь іграшки, чи що? — говорила Олеся.

Балабуха навіть не подививсь на неї.

— Убгає собі щось у голову та й дметься. От уже не люблю! Та я люблю тебе й більше ні за кого й в голові не покладаю, — весело говорила Олеся.

А Балабуха мовчав та дивився на самовар.

Олеся намовила Килину, щоб вона пішла й спитала в батюшки, що варить на обід. Килина увійшла й почала питати, ледве осміхаючись. Батюшка зрозумів ту штуку й навіть не глянув на Килину. Олеся обернулася до вікна, тихо сміючись.

Вже й пообідали; вже й день минув, а Балабуха мовчав. Навіть слуги примітили, що батюшка не говорить.

— Пані! може, нашому батюшці пороблено, що вони оце цілий день не говорять? — сказала Килина до Олесі. — Нехай бог милує всякого хрещеного, — це на людях буває. Побіжу я в Хохітву до знахурки — в нас є така баба, що одробить.

— Ти кат зна що верзеш, — сказала Олеся, сміючись. — Батюшка не зовсім здоровий, то й не говорить.

Одначе минув другий день, а батюшка мовчав, неначе онімів. Вже й Прокіп примітив те і, порадившись з Килиною, сказав до Олесі:

— Пані! ож слухайте, що я маю казати: нашому батюшці й справді пороблено. Треба бігти в Хохітву; там в нас є така дженджеляста баба... Вона як підкурить батюшку зіллям, то три дні говоритимуть і не переставатимуть. Мене раз як підкурила, то я три дні молів язиком, як млин.

— Я тобі дам такої дженджелястої баби, що ти не потрапиш, кудою втікати, — сказала Олеся.

Аж третього дня увечері батюшка заговорив.

— Слава тобі, хрестителю! До тебе вернувся язик. Та й нориви ж у тебе! — говорила сердито Олеся.

"Як буде Бонковський раз у тиждень до мене заїжджати, то мій панотець по три дні на тиждень буде німий. Це не дуже приємна річ! Що тут його робити?" — думала Олеся, поглядаючи на свого батюшку.

— А признайся тепер: правда, ти на мене сердився за того пикатого Бонковського? — питала Олеся, сівши близенько коло його.

— Ну, сердився, — сказав Балабуха.

— А тепер вже не сердишся?

— Тепер вже не серджусь.

— Ти дурнісінько на мене сердишся. Я молода, люблю товариство, — без його мені важко, —

нудьга бере. Чом би пак нам не покликати на вечір богуславську аристократію: станового, його помічника з жінкою та з дочками, доктора; поклич лишень їх та найми трьох жидів музик. Я потанцюю, а ти подивишся... Добре я кажу?

— Добре. Треба покликати й батюшок сусід з матушками, — говорив Балабуха.

— Ет! Цих не проси! Я не люблю твоїх батюшок: вони прості, тільки мені поміст запаскудять чоботищами; не проси їх: я не люблю коло їх панькатись.

— Ну-ну, добре. Не буду їх просити, — говорив Балабуха.

— От за це ти в мене гарний! Знаєш що: як поїдемо в Київ на ярмарок, накупи мені перснів. В мене мало перснів.

— Добре, добре, накуплю, хоч у тебе їх, здається, не мало.

Олеся насадила перснів на два пальці правої руки до самих кісточок і все поглядала, як вони блищать проти світла.

Богуславська повітова аристократія не довго ждала запросин: в неділю після служби божої вона вся зайшла просто з церкви до батюшки на чарку горілки. Олеся, не спитавши батюшки, запросила всіх до себе на вечір з жінками й дочками, бо її шовкова зелена сукня вже була готова.

Балабуха покликав трьох жидів музик. Наїхали гості. Приїхав становий, — старий кавалер, прийшов доктор, прийхав помічник станового, — старий поляк з жінкою й п'ятьма дочками, прийшов столоначальник з сім'єю; дрібні крючки з правління, писарці з економії, зачувши скрипки, збіглися й без запросин. Олеся убралась в нову ясно-зелену шовкову сукню, понадівала усі персні й вийшла до гостей. Щоб не клопотатись вечерею, вона покликала бублейницю-міщанку, добру куховарку, і звеліла їй пекти й варити; сама вона навіть не заглянула в пекарню.

Гості збирались. Олеся походжала по світлиці з паничами й жартувала. Дами сиділи кругом стола й розмовляли самі між собою. Олеся присіла на одну хвилину коло їх і потім не промовила до їх ні одного слова: вона не любила дамського товариства.

Жидки заграли кадрили. Жартовливий становий попросив Олесю в танець. Олеся танцювала, як казали паничі, з усякими викрутасами, виставляючи напоказ пальці, обсажені золотими перснями. Невесело, одначе, вона ходила в кадрилі: її думки літали коло Бонковського...

Коли це несподівано одчинились двері. В світлицю ввійшов Бонковський саме тоді, як Олеся танцювала кадрили. В дверях з'явилась його розкішна кучерява голова, широкі, міцні плечі; він на льоту поклонився Олесі, поздоровкався з Балабухою й присів коло його. Балабуха насупився й мовчав. Олеся кинула очима на рум'яне лице Бонковського й неначе почувтила, що в неї вирости крила. Її молоде лице розгорілось, очі заблищали; вона не знала, як ступити, як повернутись: то піднімала голову до стелі й заковувала очі під лоб, неначе лічила дошки на стелі, то ходила тихо, випрямивши стан, то змінювала позу й несподівано починала бігати, похиливши голову трошки вниз, неначе розрізувала головою густі хмари диму, то пустувала по-дитячій, втікала від свого кавалера, крутилась, вертілась, то часом, насупившись, не подавала кавалерові руки, неначе чогось сердилась, то знов піднімала очі вгору й помаленьку пливла, як лебідь по воді... Її фантазія розгорювалась. Перед нею розступались стіни, високо піднімалась стеля; вона бачила себе в здоровому високому залі серед здорових дзеркал, серед безлічі пар в розкішних уборах, облитих рожевим ясным світлом. Її очі шукали гарних молодих кавалерів, чудових очей, гарячих рум'яних уст. Серце кидалось швидко в грудях, бажало щастя. Щось гаряче, солодке лилося до серця, просило якогось палкого, огняного щастя без міри, без кінця...

Дами переглядались, переморгувались і осміхались одна до одної. Кавалери вилися коло Олесі. Балабуха сидів з люлькою в зубах за стаканом пуншу й не зводив з Олесі очей; він забув навіть за Бонковського, — Олеся чарувала його ексцентричними позами, кокетством, танцями, пишанням.

"Тісно мені, душно мені тутечки; здається, летіла б під небо — думала Олеся,

розтанцювавшись під дві скрипки та флейту, — вилася б птицею в широкому просторі й кохала б, кохала б усім серцем, доки б стало сили й палу".

Вже минула північ, а танці не переставали. Балабуха сів грати в карти з старими, а Олеся навіть не думала за вечерю, не думала за гостей і літала в мазурі з Бонковським, з писарями та офіціалістами. Вже сам Балабуха, добре виголодавшись, пішов у пекарню й звелів накривати столи.

— Ну що, Олесю, добре натанцювалась? — питав Балабуха, як гості пороз'їздились.

— Так натанцювалась, що й сон мене не бере; якби було літо, пішла б оце у садок, над Рось, та гуляла б до самого світу.

Олеся ще довго ходила по світлиці та літала десь далеко думками. Вже Балабуха спав та хріп на всю хату, а Олеся й не роздягалась: поглядала на себе в дзеркало, милувалась, як блищать в дзеркалі золоті персні на пальцях, як сяє ясно-зелена сукня, як чорніють брови на свіжому лобі; але сон несподівано впав на неї; очі злипались.

— Чи люблю я свого чоловіка широко, гаряче? — питала сама в себе Олеся, роздягаючись.

— Ні, люблю так собі, трошки; ледве-ледве люблю. Як би хотілось покохати широко, гаряче, без кінця; покохати, хоч вмерти!..